

FAMILJEPROGRAMMET STEG-FÖR-STEG

Resultat från baslinjemätning och uppföljning I

Eva Skärstrand

September 2005

RAPPORT NR 28

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SIDNR.

FÖRORD

SAMMANFATTNING

1

BAKGRUND

2

Steg-för-Steg

3

Teoretisk modell

4

SYFTE

4

METOD

4

Studiedesign

5

Mätinstrument och mätprocedur

5

Randomisering

7

Studiepopulation

8

Värkning av ledare

8

Utbildning av ledare och lärare

8

Föräldravärkning

9

Program

9

Statistisk analys

RESULTAT

9

Föräldradeltagande i Steg-för-Steg

9

Bortfallsanalys

10

Svarsfrekvens

10

Bakgrundsdata

11

Tobak, snusning, alkohol, narkotika och andra normbrytande beteenden

12

DISKUSSION

17

REFERENSER

20

BILAGA

FÖRTECKNING ÖVER TIDIGARE UTGIVNA

RAPPORTER FRÅN STAD-PROJEKTET

FÖRORD

STAD (Stockholm förebygger alkohol- och drogproblem) startade som ett tioårigt projekt med uppdraget att identifiera, tillämpa och utvärdera lovande metoder för prevention inom alkohol- och narkotikaområdet. Projektet tillkom 1995 efter en översyn av missbruksvården i Stockholms län, där Landstinget och Stockholms kommun gemensamt beslöt att göra en mer långsiktig satsning på metodutveckling. Sedan januari 2005 har STAD övergått till att vara en ordinarie sektion inom Beroende Centrum Stockholm.

Den alkohol- och drogpolitiska situationen i Sverige på 2000-talet kräver att nya metoder för prevention utvecklas. Den tilltagande globaliseringen och Sveriges EU-medlemskap begränsar på en rad viktiga punkter statens möjligheter att föra en tillgänglighetsbegränsande politik. Samtidigt talar allt mer av den internationella forskningen för att det är just på tillgänglighetsområdet som de största framgångarna uppnåtts. Detta understryker behovet av att i lokalsamhället utveckla nya metoder där insatser för att påverka såväl efterfrågan som tillgänglighet vävs samman i nya former för samhällsbaserad prevention.

STAD-sektionen arbetar inom tre områden: tidig upptäckt av alkoholproblem och rådgivning inom sjukvården, ansvarsfull alkoholserving på restauranger och förebyggande insatser på ungdomsområdet. Som gemensam nämnare för projektet betonas lokal mobilisering, men också lokalt policyarbete.

Även för utvärderingen av samhällsbaserad prevention krävs metodutveckling. Såväl kvantitativa som kvalitativa metoder behövs, där både processer och effekter följs. Några intressanta frågeställningar är: Hur ser konsumtionsmönstren ut i olika delar av befolkningen? När de preventiva insatserna fram till målgrupperna? Var får tonåringar tag i alkohol och narkotika? Vad tycker läkare och sjuksköterskor om screening för alkoholproblem? Hur mäter man förändringar i våld på restauranger? Kunskapsluckorna är många. I en serie av rapporter kommer vi från STAD-sektionen belysa dessa och en rad andra frågor.

I den här rapporten ställs frågan:

Har familjeprogrammet Steg-för-Steg effekt på ungdomars alkohol- och drogbeteende?

SAMMANFATTNING

Bakgrund: Det är viktigt att förebygga problem med alkohol- och andra droger hos ungdomar, då man vet att en för tidig alkoholdebut kan leda till en större alkoholkonsumtion senare i livet och till en högre risk för alkoholrelaterade skador. Strategier för att minska problemen utgår ofta från ett risk- och skyddsfokuserat perspektiv, där man försöker att eliminera eller minska riskfaktorerna och förstärka de skyddande faktorerna. Internationell forskning visar på betydelsen av föräldrars engagemang för att få effekt på ungdomars alkoholvanor. Ett av de mer lovande programmen utgörs av Iowa Strengthening Families Program (ISFP). STAD-projektet har översatt, kulturanpassat och utvecklat en svensk version av ISFP som kallas Steg-för-Steg (SFS). SFS är ett manualbaserat program för elever och föräldrar i årskurserna 5 –7 med syfte att förebygga problem med alkohol och andra droger bland ungdomar. Programmet är universellt och riktar sig till alla grupper i befolkningen. Våren 2003 påbörjades en vetenskaplig studie för att studera effekterna av SFS.

Syfte: Syftet med den här rapporten är att presentera data från baslinjemätningen och en första uppföljning av SFS, för att se om programmet har effekt på ungdomars alkohol- och drogbeteende.

Metod: Utvärderingen av SFS sker som en randomiserad kontrollerad studie på en kohort ungdomar och deras föräldrar, med återkommande mätningar under fyra år. Mätinstrumenten består i huvudsak av enkäter till elever och föräldrar.

Resultat: Inga signifikanta skillnader i ungdomars användning av tobak, alkohol eller narkotika har kunnat påvisas mellan program- och kontrollskolor efter den första uppföljande mätningen.

Slutsats: Andelen elever som använt tobak, alkohol och/eller narkotika är fortfarande så liten att signifikanta skillnader inte kan mätas. De kommande mätningarna, då eleverna går i årskurs 8 respektive 9, kan möjligen visa om SFS har effekt på ungdomars alkohol- och drogbeteende.

BAKGRUND

En för tidig alkoholdebut är kopplad till både en större alkoholkonsumtion senare i livet samt till en högre risk för alkoholrelaterade skador (Hingson et al. 2000). Det är angeläget att satsa på effektiva alkoholpreventiva åtgärder, trots en just nu neråtgående trend i ungdomars alkoholkonsumtion både i Sverige och i USA (NIDA, 2004, Hvitfeldt et al. 2004).

En lovande strategi för att minska problem med alkohol och andra droger bland ungdomar är att utgå från ett risk- och skyddsfokuserat perspektiv. I enlighet med det perspektivet kan riskfaktorer delas in i två kategorier, dels en på samhällsnivå där kulturella och kontextuella faktorer spelar in och dels en på individuell nivå där interpersonella faktorer ingår.

Riskfaktorer på samhällsnivå inkluderar lagar och normer, tillgänglighet till alkohol och andra droger, fattigdom och boendeområdets brist på organisation. På individnivå är riskfaktorerna förknippade med sensationssökande personlighet, konflikter inom familjen, dålig skolprestation, dåligt kamratinflytande och tidig alkoholdebut. Genom att minska eller eliminera riskfaktorerna och förstärka skyddsfaktorerna skulle alkohol- och andra drogproblem kunna förebyggas (Hawkins et al. 1992).

Internationell forskning visar att det inte räcker med att rikta alkoholpreventiva åtgärder enbart mot ungdomar. Det är först när även föräldrar involveras som man får effekt på ungdomars alkohol- och drogvanor. I en stor metaanalys över olika preventionsprogram lyfts särskilt Iowa Strengthening Families Program (ISFP) fram (Foxcroft et al. 2003).

The Strengthening Families Program (SFP) utvecklades av Karol Kumpfer vid Utah University 1983 (Kumpfer et al. 1989). Det ursprungliga SFP var ett familjeprogram som riktade sig till högriskbarn i åldern sex till tolv år och deras föräldrar. Innehållet i programmet tog fasta på kända skydds- och riskfaktorer. 1992 testade Iowa State University SFP på en mer generell befolkning. Programmet omarbetades då av Virginia Molgaard i samarbete med Karol Kumpfer för att passa en mer allmän befolkningsgrupp. Det nya programmet riktade sig till något äldre barn 10-14 år och fick benämningen Iowa Strengthening Program (ISFP). Programmet testades med mycket goda resultat i över 400 familjer (Spoth et al. 2001). Andelen ungdomar som börjat använda alkohol var signifikant lägre i interventionsgruppen jämfört med kontrollgruppen vid en två-årsuppföljning (Spoth et al. 1999). Under senare år har programmet anpassats till olika etniska grupper och det kallas nu återigen för The Strengthening Families Program, men med underrubriken For Parents and Youth 10-14.

STAD-projektet har översatt, kulturanpassat och utvecklat en svensk version av ISFP som kallas Steg-för-Steg (SFS). Den har testats i en pilotstudie i två Stockholmsskolor (Skärstrand et al. 2004).

Steg-för-Steg

SFS är ett manualbaserat program för elever och föräldrar med syfte att förebygga problem med alkohol och andra droger bland ungdomar. Programmet är universellt och riktar sig till alla grupper i befolkningen, till skillnad från program inriktade på speciella riskgrupper.

SFS består av en elevdel, en föräldradel samt en familjedel. Programmet omfattar två terminer, se tabell 1. Varje elevträff (steg) är ca 80 minuter lång och föräldrträffarna är två timmar per gång. På familjekvällarna deltar endast de elever som har föräldrar med i programmet.

Tabell 1. SFS:s omfattning för elever, föräldrar samt familj fördelat på del 1 och del 2.

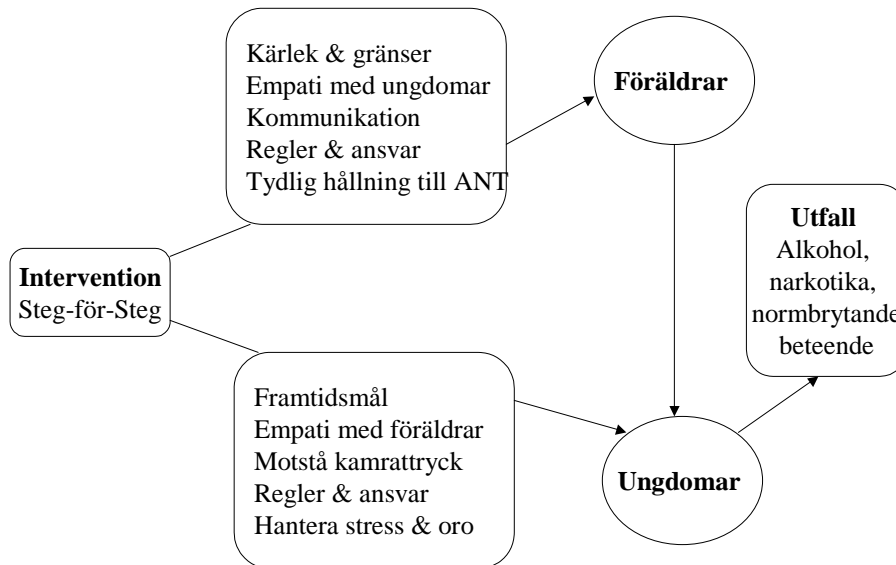
	TERMIN 1 (DEL 1)	TERMIN 2 (DEL 2)
Elever	6 steg	4 steg
Föräldrar	6 steg	4 steg
Familj	1 steg	1 steg

Elevträffarna äger rum i skolan på dagtid under ledning av en lärare och en speciellt utbildad ledare. Ledaren håller även i föräldrträffarna som sker på kvällstid. I föräldradelen utgör pedagogiskt utformade videofilmer basen för varje träff. Det finns länkar mellan elevdelen och föräldradelen i form av olika hemuppgifter och övningar.

Programmet som bygger på de nämnda risk- och skyddsfaktorerna, tar varje träff upp ämnen som inriktar sig på att minska eller eliminera riskfaktorerna och/eller stödja de skyddande, se bilaga 1.

Teoretisk modell

Den teoretiska modellen som programmet baseras på utgår från att ett stärkt föräldraskap ska kunna påverka ungdomars alkoholbeteende såväl som andra normbrytande beteenden i en positiv riktning. Modellen bygger även på att ge förstärkning av vissa färdigheter hos ungdomarna, se figur 1.

Figur 1. Teoretisk modell av hur händelseförloppet är tänkt i SFS, från intervention till utfall.

För att studera om den svenska versionen, SFS, har effekter på ungdomars alkohol- och drogvanor har en randomiserad kontrollerad studie påbörjats i Stockholms kommun.

SYFTE

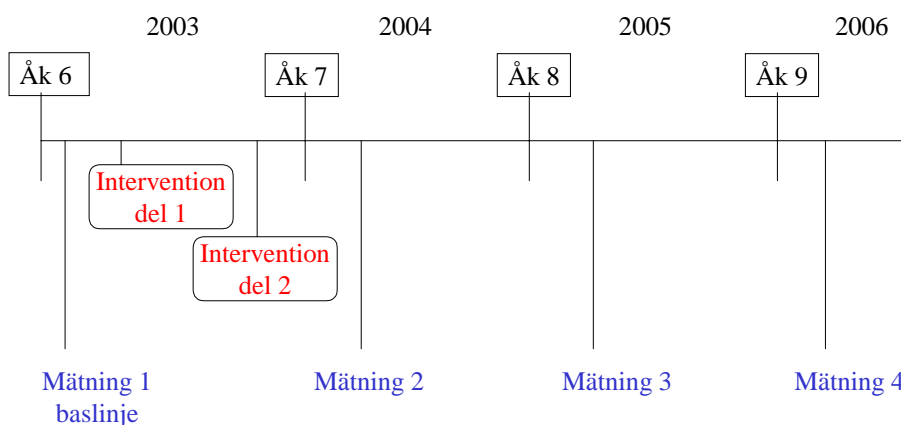
Syftet med den här rapporten är att presentera data från baslinjemätningen och en första uppföljning av SFS, för att se om programmet har effekt på ungdomars alkohol- och drogbeteende.

METOD

Utvärderingen av SFS sker som en randomiserad kontrollerad studie på en kohort ungdomar och deras föräldrar, med återkommande mätningar under fyra år. Studien har godkänts av forskningsetiska kommittén vid Karolinska Institutet.

Studiedesign

Elever och föräldrar i samtliga deltagande skolor kommer att följas med årliga enkäter. Den första mätningen skedde i mars 2003 och utgjorde baslinjen för studien. Del ett av interventionen skedde under vårterminen 2003, då eleverna gick i årskurs 6. Del två av interventionen ägde rum under höstterminen 2003 och då gick eleverna i årskurs 7. Den första uppföljningsenkäten kom för föräldrarnas del i februari-mars 2004 och för eleverna i maj 2004. Under våren 2005 och våren 2006 planeras de två återstående mätningarna, se figur 2.

Figur 2. Studiedesign av SFS med mätning 1, 2, 3 & 4 samt interventionens båda delar.

Mätinstrument och mätprocedur

Utvärderingen bygger i huvudsak på enkäter till elever och föräldrar. Frågorna som används är standardiserade och validerade (Ferrer-Wreder et al. 2002, Kerr et al. 1999).

Ungdomsenkäten innehåller frågor om:

- Bakgrund (kön, ålder, vem man bor tillsammans med, födelseland, föräldrars födelseland, föräldrars sysselsättning, bostadsområde)
- Tider (när man ska vara hemma vardagkvällar/helgkvällar)
- Fritiden (hur viktigt föräldrarna tycker det är att man deltar i någon form av föreningsaktivitet, vilka fritidsaktiviteter man deltar i under en vanlig vecka)

- Tobak, snus, alkohol och narkotika (om man har provat, hur mycket, frekvensen, tillgänglighet, hur man tror att hälsan påverkas, föräldrakännedom, användare i omgivningen, intention att prova, föräldrars bjudvanor)
- Normbrytande beteende (t.ex. snattat, åkt fast för polis, vandaliserat, fuskat i skolan, gjort inbrott, rånat, deltagit i slagsmål på stan, smitit från betalning, skolkat, mobbat)
- Förhållande till föräldrar (hur väl man förstår varandra, hur ofta man grälar och bråkar, om man är besviken på föräldrarna, stolt över föräldrarna, om man är arg och irriterad, om föräldrarna brukar stötta och uppmuntra, hur familjeklimatet är)
- Föräldrakännedom (vem man umgås med, vad man gör på fritiden, kontakt med kamraters föräldrar, hur mycket man vill berätta för föräldrarna om fritiden, hur det går i skolan, vad man spenderar sina pengar på)
- Självkänsla
- Skolklimat

Föräldraenkäten innehåller frågor om följande:

- Bakgrund (kön, ålder, utbildning, sysselsättning, födelseland, bostadsområde)
- Rutiner och regler hemma samt förhållande till barnet (måltidsvanor, hur ofta man är hemma på kvällstid, tider för barnet, kännedom om kamrater, barnets villighet att berätta, barnets självförtroende, barnets reaktioner på tillsägelser, hur mycket tid man tillbringar tillsammans på fritiden)
- Fritiden (egen aktivitet, hur viktigt man tycker det är att barnet deltar i fritidsaktiviteter, kännedom om barnets aktiviteter, hur mycket egen tid man lägger ner på barnets aktiviteter)
- Skolan (kännedom om läxor, skrivningar, skolprestationer och trivsel)
- Kännedom om normbrytande beteenden (tobak, alkohol, narkotika, skolk, slagsmål på stan, vandalisering, snattning, inbrott, mobbing)
- Inställning till ungdomars fritidsvanor och till ungdomar och alkohol.
- Familjeklimat
- Egen alkoholkonsumtion

Eleverna svarade på sina enkäter i skolan under ett lektionstillfälle, med ett undantag av en kontrollskola i mätning 2, där enkäterna skickades hem. I mätning 2 skickades en påminnelse hem till de elever som inte varit närvarande i skolan vid enkättillfället. Föräldrarnas enkäter

skickades hem vid båda mättillfällena. En påminnelse gick ut i både mätning 1 och mätning 2. Föräldrarna erhöll två Triss-lotter per inskickad enkät.

Kursutvärderingar i form av enkäter till elever och föräldrar i programskolorna har genomförts efter både del ett och del två av SFS.

Till de föräldrar som deltagit i del ett av SFS men inte i del två, skickades en bortfallsenkät ut.

Randomisering

Kriteriet för att ingå i studien var grundskola med årskurs 6 – 9 i Stockholms kommun. En stratifiering gjordes på hög- och låginkomstområde utifrån data om medelinkomst på församlingsnivå.

Urvalet gick till på följande sätt: Av alla grundskolor (226 st) i Stockholms kommun valdes de skolor ut som hade årskurs 6 – 9 i samma skola¹, sammanlagt 79 st. Dessa kontrollerades för att inte ha åldersintegrerade klasser. Det återstod då 60 skolor vilka alla erbjöds att vara med i studien med en årskurs-6 klass var. Erbjudandet gick till så att till varje rektor skickades en video med en informationsfilm, en broschyr samt ett brev som förklarade att man slumpmässigt antingen kunde hamna i interventionsgruppen eller i kontrollgruppen. Av de 60 skolorna anmälde sig 22 skolor till att vara med i SFS. De 22 skolorna fördelade sig på inkomstområden enl. följande: 10 i låginkomst och 12 i höginkomst. Hälften av ”låginkomstskolorna” respektive ”höginkomstskolorna” lottades till att bli interventionsskolor s.k. programskolor och resten blev kontrollskolor. Innan interventionen startade drog sig en programskola och två kontrollskolor ur studien. Den slutliga studiepopulationen utgörs av 10 programskolor och 9 kontrollskolor (se bilaga 1). Skolorna är fördelade både på innerstan och på förorterna.

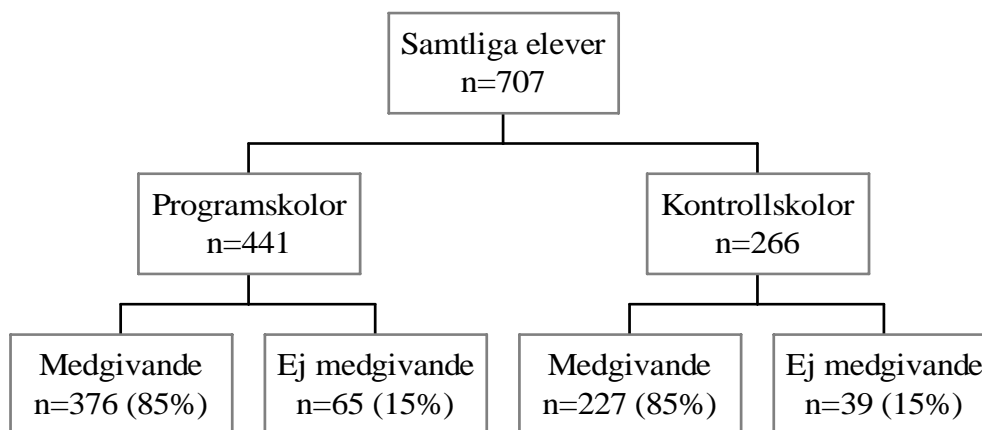
Fem skolor ville delta med mer än en klass, därför blev fördelningen på klassnivå följande: 15 klasser (varav en hade 64 elever) i programskolorna och 11 klasser i kontrollskolorna.

---

¹ Detta gjordes för att kunna behålla samma elev- och föräldragrupper mellan åk 6 - åk 7, då programmet genomfördes.

Studiepopulation

Totalt ingår 707 elever samt deras föräldrar i studien. För att eleverna skulle få medverka i enkätundersökningen krävdes dock föräldrarnas aktiva medgivande. Efter föräldramedgivandet återstod 603 elever fördelade på 376 elever i programskolorna och 227 elever i kontrollskolorna, se figur 3. Alla föräldrar till de 707 eleverna ingår i studien oavsett om deras barn haft medgivande till att ingå eller ej.

Figur 3. Studiepopulation av elever i SFS före och efter föräldramedgivande. (Ett större antal elever i programskolorna än i kontrollskolorna p.g.a. fler klasser, se diskussion).

Värkning av ledare

Till studien värvades 14 ledare. Fyra av dessa hade tidigare deltagit i pilotstudien. Sex av ledarna var pensionerade lärare och skolledare, de övriga hade erfarenhet från alkoholförebyggande arbete samt av att leda grupper.

Utbildning av ledare och lärare

Inför del ett av SFS utbildades ledarna och lärarna i tre respektive 1 ½ dagar. Innan del två utbildades ledarna i två dagar och lärarna i en dag. Utbildningen genomfördes av STAD:s personal som själva blivit tränade i the Strengthening Families Program på två kurser i USA.

Föräldravärkning

Föräldravärningen gick till på samma sätt som för pilotstudien med information på ett ordinarie föräldramöte i skolan av projektansvariga från STAD (Skärstrand et al. 2004). Till samtliga föräldrar skickades även en skriftlig information med inbjudan att delta i SFS.

Program

Elevundervisningen hölls på dagtid i skolan av en lärare (i ett fall av skolkuratorn) och en ledare. Samma ledare höll också i föräldraträffarna som också skedde i skolans lokaler, men på kvällstid, företrädesvis samma dag som eleverna haft sin träff. Sammanlagt bildades på tio skolor 16 föräldragrupper som leddes av 14 ledare (två ledare hade två grupper var).

Statistisk analys

Alla statistiska beräkningar har utförts med SPSS 13.0. För signifikansmätningar har Chi-två test använts.

RESULTAT

Föräldradeltagande i Steg-för-Steg

Föräldradeltagandet i SFS var högre i del ett av programmet än i del två. Av de 441 eleverna i programskolorna var 208 (47 %) elever representerade av minst en förälder i SFS del ett.

Totalt var 265 föräldrar med i minst ett steg av SFS del ett. I del två deltog totalt 153 föräldrar, dvs. 121 (27 %) barn var representerade av minst en förälder i programmet, se tabell 2.

Tabell 2. Föräldradeltagande i SFS med enbart kvinnor, enbart män och par samt hur många barn som var representerade, fördelat på del 1 och del 2.

	STEG-FÖR-STEG DEL 1	STEG-FÖR-STEG DEL 2
Enbart kvinnor	116 (44 %)	67 (44 %)
Enbart män	31 (12 %)	22 (14 %)
Par	59 (44 %)	32 (42 %)
Barn representerade av minst en förälder i SFS	208*	121**
Totalt antal föräldrar	265	153

* Tre av föräldrarna var tvillingmammor och representerade två barn var. Ett barn hade tre deltagande föräldrar.

**En förälder var tvillingmamma och representerade två barn. Ett barn representerades i ett fall av tre deltagande föräldrar.

Könsfördelningen i både del ett och två var 65 % kvinnor och 35 % män. I del ett av SFS deltog drygt hälften av föräldrarna (52 %) i minst sex av de sju stegen (tillfällena) och en fjärdedel deltog i alla stegen. I del två medverkade 55 % i minst fem av sex steg och även där deltog en fjärdedel i samtliga steg, se tabell 3.

Tabell 3. Föräldrardeltagande i SFS:s båda delar, fördelat på det antal steg man deltagit i.

	ETT STEG	TVÅ STEG	TRE STEG	FYRA STEG	FEM STEG	SEX STEG	SJU STEG	TOTALT
Del 1	5 %	6 %	9 %	10 %	18 %	27 %	25 %	100 %
Del 2	8 %	17 %	20 %	31 %	24 %			100 %

Bortfallsanalys

Femtio personer av 112 svarade på den bortfallsenkät som skickades till de föräldrar som deltog i del ett av SFS, men inte i del två. På frågan varför man inte deltagit i del två förklarade 64 % att det berodde på tidsbrist, 16 % att SFS inte gav dem något, 14 % uppgav att barnen bytt skola och 6 % hade inte fått någon information.

Svarsfrekvens mätning 1 (baslinjen) resp. mätning 2 av elever och föräldrar

Svarsfrekvensen för eleverna är beräknade på den andel elever som hade sina föräldrars medgivande till att delta i enkätundersökningen. Svarsfrekvensen för föräldrarna är baserade på den ursprungliga populationen av 707 elever. Se tabell 4.

Tabell 4. Svarsfrekvens för elever och föräldrar i mätning 1 och mätning 2, fördelat på program- och kontrollskolor.

	ELEVER				FÖRÄLDRAR			
	Programskolor n=376		Kontrollskolor n=227		Programskolor n=441		Kontrollskolor n=266	
	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal
MÄTNING 1	87	328	85	193	73	321	69	184
MÄTNING 2	85	321	83	188	61	267	67	178

I föräldraenkäten är det till övervägande del kvinnor som har svarat, se tabell 5.

Tabell 5. Könsfördelning i föräldraenkäten, mätning 1 och mätning 2, fördelat på program- och kontrollskolor.

	PROGRAMSKOLOR			KONTROLLSKOLOR		
	Män	Kvinnor	Totalt	Män	Kvinnor	Totalt
Mätning 1	21 % (n=67)	79 % (n=254)	321	20 % (n=37)	80 % (n=147)	184
Mätning 2	23 % (n=61)	77 % (n=206)	267	20 % (n=36)	80 % (n=142)	178

Bakgrundsdata

Bakgrundsdata bygger enkätsvar från 521 elever (328 i programskolorna och 193 i kontrollskolorna) samt från 505 föräldrar (321 i programskolorna och 184 i kontrollskolorna), se tabell 6. Samtliga bakgrundsdata kommer från mätning 1 utom variabeln ”Bor tillsammans med” som kommer från mätning 2 (svarsalternativen omformulerades i den mätningen).

Tabell 6. Bakgrundsvariabler i SFS:s baslinjemätning i procent fördelat på program- och kontrollskolor.

		PROGRAMSKOLOR	KONTROLLSKOLOR
Kön	Pojkar	51 % (n=168)	47 % (n=90)
	Flickor	49 % (n=160)	53 % (n=103)
Socioekonomiskt område	Höginkomst	63 % (n=208)	52 % (n=101)
	Låginkomst	37 % (n=120)	48 % (n=92)
Födda i Sverige (ungdomarna)		95 % (n=312)	94 % (n=176)
Båda föräldrarna födda i Sverige		60 % (n=235)	50 % (n=119)
Bor tillsammans med:	Både mamma & pappa	63 % (n=200)	64 % (n=121)
	Enbart mamma	11 % (n=36)	14 % (n=26)
	Enbart pappa	1 % (n=4)	3 % (n=5)
	Ibland mamma, ibland pappa	25 % (n=79)	19 % (n=35)
Heltidsarbetande mamma		53 % (n=183)	62 % (n=120)
Arbetslös mamma		2.6 % (n=9)	1 % (n=2)
Heltidsarbetande pappa		64 % (n=221)	69 % (n=133)
Arbetslös pappa		2.6 % (n=9)	3.6 % (n=7)
Föräldrars högsta utbildningsnivå	Grundskola	5 % (n=16)	11 % (n=21)
	Gymnasium	35 % (n=110)	29 % (n=53)
	Universitet/högskola	60 % (n=192)	60 % (n=109)

Tobak, snusning, alkohol, narkotika och andra normbrytande beteenden

Följande resultat baseras på enkätsvar från elever i mätning 1 och mätning 2.

Tobak

I både mätning 1 och 2 är andelen elever som röker ibland eller varje dag, något större bland flickor i kontrollskolorna jämfört med flickor i programskolorna, skillnaderna är inte signifikanta, se tabell 7.

Tabell 7. Tobaksvanor. Baslinjemätning, åk 6 och uppföljande mätning 2004, åk 7, fördelat på program- och kontrollskolor samt kön.

	MÄTNING 1 (ÅK 6)				MÄTNING 2 (ÅK 7)			
	Programskolor		Kontrollskolor		Programskolor		Kontrollskolor	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
Har aldrig rökt	87 %	89 %	83 %	81 %	74 %	78 %	78 %	74 %
Provat	12 %	10 %	16 %	14 %	23 %	17 %	17 %	18 %
Röker ibland	0	1 %	1 %	4 %	2 %	3 %	4 %	2 %
Röker varje dag	1 %	0	0	1 %	1 %	2 %	1 %	6 %
Totalt	100 % (n=163)	100 % (n=149)	100 % (n=87)	100 % (n=100)	100 % (n=147)	100 % (n=130)	100 % (n=77)	100 % (n=88)

Snusning

Av pojkarna i årskurs 6 hade 10 % provat att snusa, medan endast 5 % av flickorna hade provat. I årskurs 7 var det 11 % av pojkarna som provat och 5 % som snusade ibland eller varje dag. För flickor i årskurs 7 var det 7 % som provat och ingen som snusade ibland eller varje dag.

Alkohol

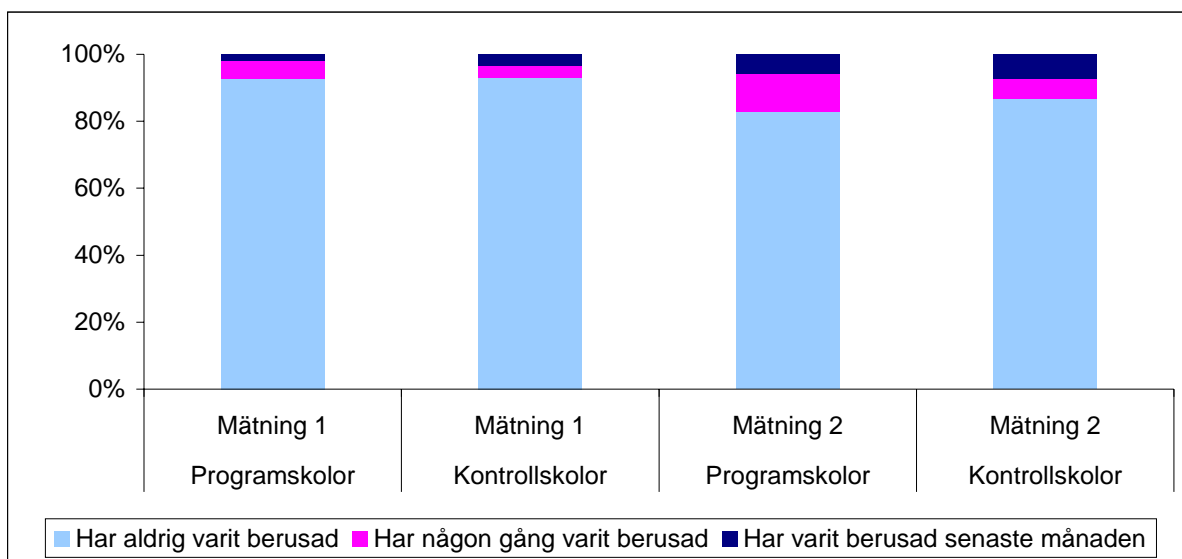
De flesta elever, i både årskurs 6 och 7, har aldrig varit berusade på alkohol. I mätning 1 (åk 6) hade 7.3 % av eleverna varit berusade någon gång. Det var ingen större skillnad mellan pojkar och flickor. I mätning 2 (åk 7) hade 15.0 % av eleverna varit berusade. Ingen signifikant skillnad förelåg vare sig mellan program- och kontrollskolor eller mellan kön, se tabell 8.

Tabell 8 Andel elever som aldrig varit berusade samt varit berusade minst en gång, fördelade på kön, mätning 1 och mätning 2.

	MÄTNING 1		MÄTNING 2	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
Aldrig varit berusad	92.2 %	93.1 %	84.0 %	85.2 %
Varit berusade (minst en gång)	7.8 %	6.9 %	16.0 %	14.8 %
Totalt	100 % (n=245)	100 % (n=246)	100 % (n=250)	100 % (n=243)

Berusningsnivåer

Om man tittar på berusningsnivån fördelat på de som aldrig varit berusade och de som varit berusade någon gång (men inte den senaste månaden) samt de som varit berusade den senaste månaden är det endast små, icke-signifikanta skillnader som framträder mellan program- och kontrollskolor, se figur 4.

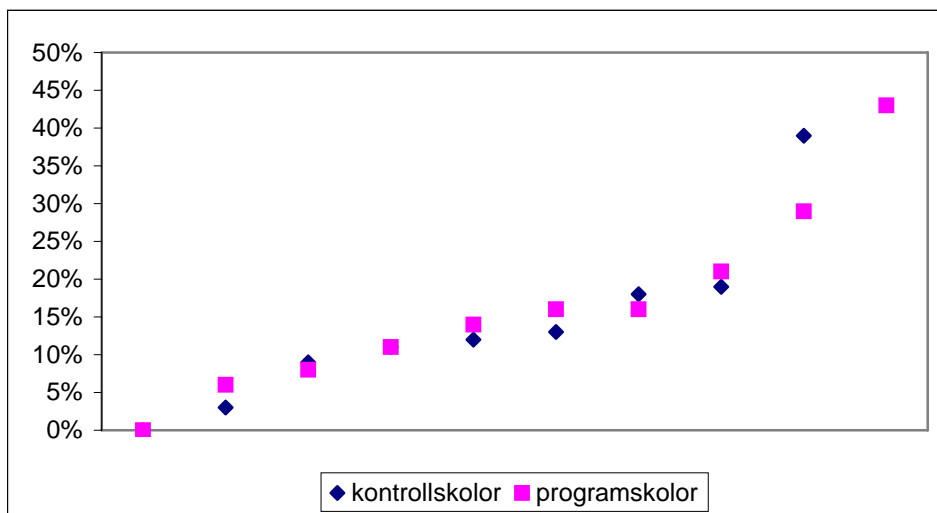

Figur 4. Berusningsnivåer i mätning 1 och mätning 2 fördelade på program- och kontrollskolor.

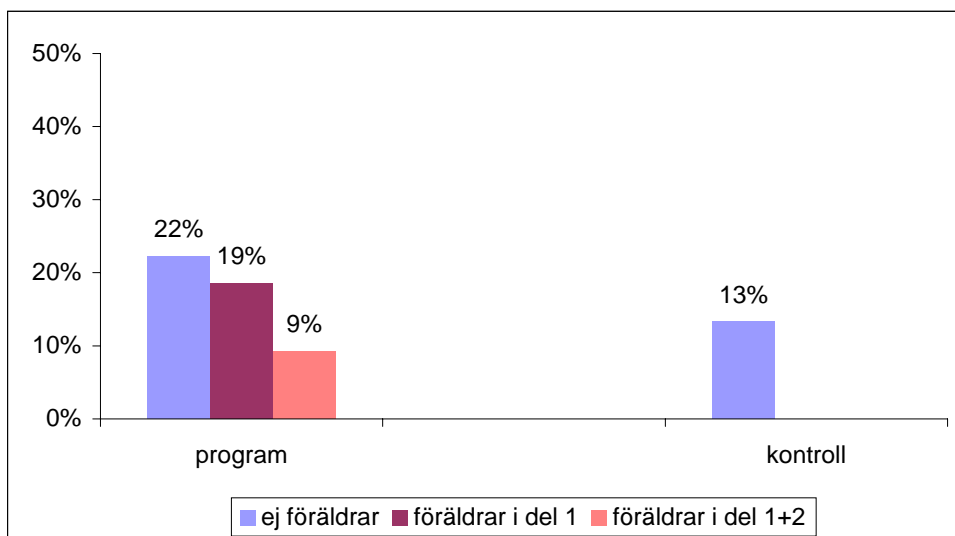
Andel som uppger sig ha varit berusad i olika skolor

På frågan om man varit berusad, svarar eleverna i årskurs 7 väldigt olika beroende på vilken skola de går i. Andelen som varit berusade varierar mellan 0 % på en skola till en där över 40 % har varit berusade någon gång, se figur 5.

Figur 5. Andel elever i åk 7 som varit berusade fördelat på program- och kontrollskolor..

De elever i programskolorna vars föräldrar deltagit i SFS:s båda delar, har en något lägre frekvens av att ha varit berusad än kontrollskolorna, dock ej någon signifikant skillnad, se figur 7.

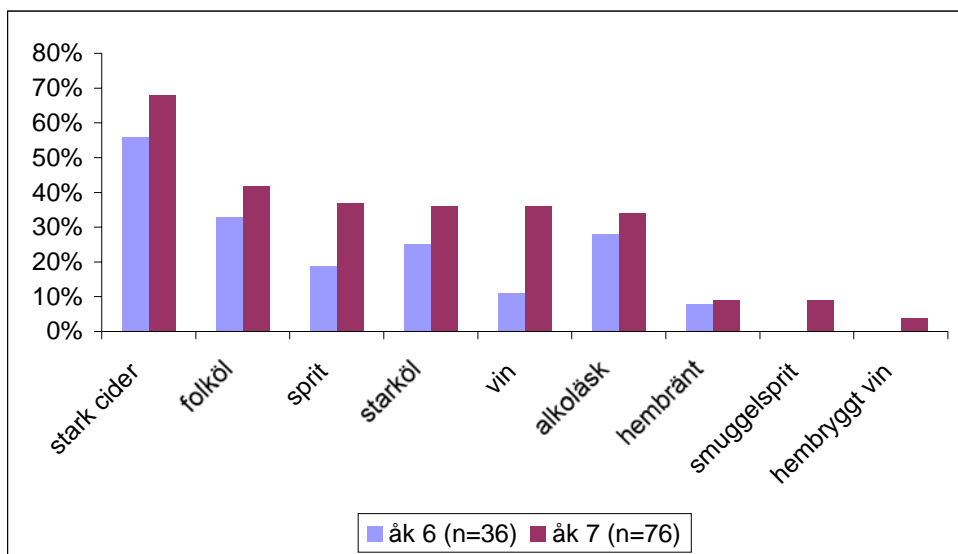
Figur 7. Andel elever i åk 7 som varit berusade, fördelat på de vars föräldrar deltagit i SFS del 1 och del 2, jämfört med elever i kontrollskolorna.

Föräldrars bjudvanor (elevernas uppgift)

I årskurs 6 blev 68 % av ungdomarna aldrig bjudna på alkohol av sina föräldrar, 30 % hade fått smaka ur föräldrarnas glas och 2 % hade fått ett eget glas. I årskurs 7 hade 61 % aldrig blivit bjudna, 34 % hade smakat ur föräldrarnas glas, 5 % hade fått ett eget glas. Det var inga skillnader mellan program- och kontrollskolorna vare sig i årskurs 6 eller 7.

Berusningsmedel

De elever (i samtliga skolor) som varit berusade i årskurs 6 och årskurs 7 har till största delen berusat sig på stark cider. För eleverna i årskurs 6 kommer folköl på andra plats följt av alkoholisk och starköl. Även för eleverna i årskurs 7 hamnar folköl på andra plats, därefter kommer sprit, starköl, vin och alkoholisk. Hembränt och smuggelsprit har inte förekommit i någon större utsträckning, se figur 8.

Figur 8. Berusningsmedel för samtliga elever i åk 6 och åk 7 som varit berusade.

Narkotika

Av eleverna i årskurs 6 hade 1 % (n = 4) använt narkotika. I årskurs 7 var det 4 % (n = 19) som använt narkotika. Det var ingen skillnad mellan program- och kontrollskolorna.

På frågan om man känner någon i sin egen ålder som använder narkotika svarade 9 % (n = 47) av eleverna i årskurs 6 att de kände en eller flera. Här var det en signifikant skillnad

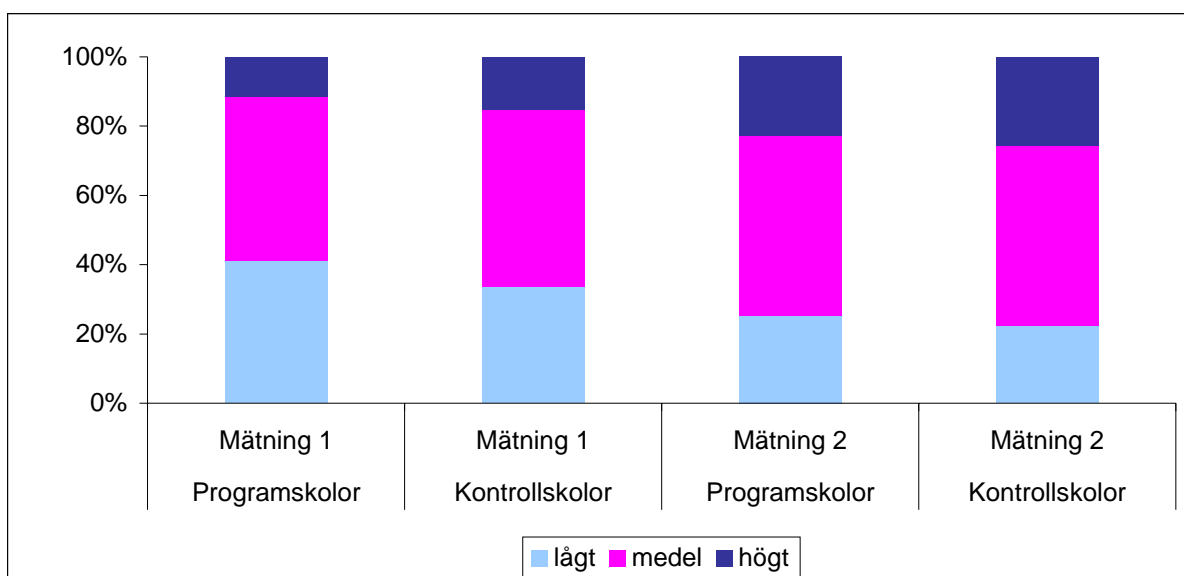
($p < 0.05$) mellan program- och kontrollskolorna. Det var fler elever i kontrollskolorna som kände någon än i programskolorna. I årskurs 7 kände 28 % ($n = 139$) en eller flera i sin egen ålder som använder narkotika. Det var ingen signifikant skillnad mellan program- och kontrollskolorna.

Normbrytande beteende

Med normbrytande beteende avses här följande företeelser:

Snattat, åkt fast för polis, vandaliserat, tagit pengar hemma, klottrat, fuskat i skolan, inbrott, stulit ur ficka eller väska, tagit cykel eller moped, rånat, slagsmål på stan, burit vapen, smitit från betalning, skolkat och mobbat.

En skala för normbrott har skapats genom indelning i tre grupper: ”låg” (inga normbrott alls), ”medel” och ”hög”. Som figur 9 visar ökar normbrotten mellan mätning 1 och mätning 2 ungefär lika mycket i både programskolorna och kontrollskolorna.

Figur 9. Förhållande av lågt-, medel- och högt normbrytande beteende fördelat på program- och kontrollskolor. Baslinjemätning i år 6 samt uppföljande mätning i år 7 (2004).

DISKUSSION

I den här rapporten har inga signifikanta skillnader kunnat påvisas mellan program- och kontrollskolorna vad gäller ungdomars användning av tobak, alkohol och narkotika.

I årskurs 6 hade 92.2 % av pojkarna och 93.1 % av flickorna aldrig varit berusade. De siffrorna är jämförbara med CAN:s siffror för elever i årskurs 6, vilka visar att 89 % av pojkarna och 90 % av flickorna aldrig varit berusade (Hvitfeldt et al. 2004). Andelen som inte varit berusade sjunker i årskurs 7, till 84 % av pojkarna och 85.2 % av flickorna.

Den grupp som någon gång varit berusad, är i båda mätningarna så liten att inga signifikanta skillnader framträder mellan studiegrupperna. I de amerikanska studierna av ISFP framkom skillnader först två år efter interventionen (Spoth et al. 2001). Vi kan därför rimligen inte förvänta oss att se några skillnader innan mätning 3 och 4, när eleverna går i årskurs 8 respektive årskurs 9.

Det är stora skillnader mellan de olika skolorna i andel elever som uppger sig ha varit berusad. Det varierar från 0 % till drygt 40 % i mätning 2. Mer avancerade analyser på individ-, grupp- och skolnivå krävs i de kommande mätningarna.

Om man tittar enbart på den grupp elever vars föräldrar deltagit i SFS:s båda delar, finns en tendens till en lägre andel elever som varit berusade jämfört med kontrollen. Skillnaden är dock ej signifikant, då talen är väldigt låga.

Det finns ingen skillnad i föräldrars bjudvanor mellan program- och kontrollskolorna. I årskurs 6 hade 68 % aldrig fått smaka alkohol hemma och i årskurs 7 var siffran 61 %. Dessa siffror bygger på elevernas uppgifter. I del två av SFS ingår ett avsnitt som tar upp vikten av att inte bjuda sina ungdomar på alkohol. En effekt borde här kunna förväntas vid senare mätningar.

De elever som varit berusade har främst druckit stark cider. Därefter kommer folköl och starköl. Även i CAN:s undersökningar är det s.k. blanddrycker (vilket avser bl.a. stark cider och alkoläsk) som dominerar för ungdomar i årskurs 6 (Hvitfeldt et al. 2004).

Ett antal frågor rörande normbrytande beteende, alltifrån skolk till rån, har delats in i grupper om ”långt”, ”medel” och ”hög”, där ”långt” avser att man inte har några normbrott alls. Den

lilla ökning som finns mellan de båda mättillfällena, är lika stor i programskolorna som i kontrollskolorna.

När studien planerades var det tänkt att varje skola skulle delta med enbart en klass (åk 6). Några skolor ville dock ha med flera klasser, därav det högre antalet elever (441 st.) i programskolorna än i kontrollskolorna (266 st.).

Vid randomiseringen valdes sådana skolor ut som hade årskurs 6 – 9 i samma skola. Detta för att kunna behålla samma elev- och föräldragrupper mellan åk 6 och åk 7 då programmet genomfördes. Trots detta splittrades några klasser vilket kan ha haft en betydelse för det lägre föräldradeltagandet i del två av SFS. Det mest fördelaktiga hade varit att utföra del ett på hösten i årskurs 6 och del två på våren i samma årskurs. Detta var dock inte praktiskt möjligt då studien planerades.

I den första delen av SFS, som skedde på våren i åk 6, var föräldradeltagande ganska stort med nästan hälften (47 %) av eleverna representerade av minst en förälder i programmet. Den siffran sjönk till 27 % i åk 7. De flesta föräldrar uppgav tidsbrist som det främsta skälet till att de inte deltog i del två. De föräldrar som deltagit har gjort det ganska regelbundet. Drygt hälften gick minst sex av de sju gångerna i del ett. Det var fler kvinnor än män som deltog. Flera föräldrapar deltog också. Det var möjligt att alternera och gå olika gånger, vilket flera av paren gjorde. Ytterligare analyser behövs för att utröna om de föräldrar som deltog skiljer sig åt från de som inte deltog.

Utvärderingen sker till största delen med årliga enkäter till både elever och föräldrar. Elevernas deltagande i enkätundersökningen krävde föräldrarnas medgivande. Av den ursprungliga elevgruppen på 707 återstod efter föräldramedgivandet 603 elever som ingår i den kohort som följs i fyra år. Alla föräldrar ingår i studien oberoende av om deras barn deltar eller ej. Om eleven byter skola eller flyttar till annan ort (inom Sverige) ingår de fortfarande i studien. I ett par fall har man inte lyckats spåra elever som flyttat mellan mätning 1 och mätning 2. Det är problematiskt att hålla ihop en kohort som denna, speciellt då man inte har uppgifter om personnummer utan endast utgår från skolornas klasslistor. När en elev byter skola, men inte adress, är det lättare att följa upp personen ifråga än om eleven flyttar till annan ort.

Svarsfrekvensen bland eleverna var hög i båda mätningarna (87 %). Bland föräldrarna var svarsfrekvensen 71 % i den första mätningen och 64 % i den andra. Endast en påminnelse gick ut. Ytterligare en påminnelse till föräldrarna skulle eventuellt kunna ha höjt svarsfrekvensen. I de fall där föräldrarna var skilda och hade delad vårdnad om barnet, skickades enkät till båda föräldrarna, i annat fall behövde bara den ena föräldern fylla i. Det var till största delen kvinnor som svarade på föräldraenkäten. Detta motsvaras även av kvinnodominansen i deltagandet i SFS, där könsfördelningen var 65 % kvinnor och 35 % män.

Analysen av bakgrundsvariablerna tyder på att fördelningen mellan program- och kontrollskolor är jämn. En viss snedfördelning finns dock i socioekonomiskt område med fler elever från programskolor i höginkomstområde än i låginkomstområde. Detta skulle kunna förklaras av att två av programskolorna i höginkomstområdena deltog med fyra respektive tre klasser i studien, vilket innebär en större andel individer i den gruppen.

Av bakgrundsvariablerna framgår också att föräldrarnas utbildningsnivå ligger ovanligt högt både i programskolor och i kontrollskolor, 60 % mot ett genomsnitt på 49 % i Stockholm (SCB, 2005). Det kan diskuteras om det är fler föräldrar med en högre utbildningsnivå som svarat på enkäten än föräldrar med en lägre utbildning. I så fall skulle föräldraenkätens svar inte kunna generaliseras till alla.

Det här är första gången som en randomiserad kontrollerad studie av ett familjeprogram genomförs i Sverige. Fler och mer ingående analyser kommer att genomföras av redan insamlat material samt av de kommande mätningarna i årskurserna 8 och 9, för att kunna se om Steg-för-Steg har effekt på ungdomars alkohol- och drogvanor.

REFERENSER

- Ferrer-Wreder, L., Koutakis, N., & Stattin, H. (2002), Alkoholprevention i familjen. I Sven Andréasson (red.). *Den svenska supen i det nya Europa* (111-136). Statens folkhälsoinstitut, Rapportserie 2002:11, Förlagshuset Gothia, Stockholm.
- Foxcroft, D.R., Ireland, D., Lister-Sharp, D.J., Lowe, G., & Breen, R. (2003). Longer- term primary prevention for alcohol misuse in young people: a systematic review. *Addiction*, april 98:4, 397-411.
- Hawkins, J.D., Catalano, R.F., & Miller, J.Y. (1992), Risk and Protective Factors for Alcohol and Other Drug Problems in Adolescence and Early Adulthood: Implications for Substance Abuse Prevention. *Psychological Bulletin*, 112, 64-105.
- Hingson, R.,W., Heeren, T, Jamanka, A. & Howland, J. (2000). Age of Drinking Onset and Unintentional Injury Involvement After Drinking. *JAMA*, September 27, 2000, Vol 284, No. 12 (1527- 1533).
- Hvitfeldt, T, Andersson, B. & Hibell, B. (2004). Skolelevers drogvanor 2003. *Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN*, Rapport nr 77, 2004.
- Kerr, M., Stattin, H. & Trost, K., 1999. To know you is to trust you: parent's trust is rooted in child disclosure of information. *Journal of Adolescence*, 22, 737-752.
- Kumpfer, K.L., DeMarsh, J.P., & Child, W. (1989). *Strengthening Families Program: Children's Skills Training Curriculum Manual, Parent Training Manual, Children's Skills Training Manual, and Family Skills Training Manual*. Salt Lake City, UT: University of Utah, Social Research Institute, Graduate School of Social Work.
- NIDA Info Facts; National Institutes of Health – U.S. Department of Health and Human Services (2004).
- SCB, Statistiska centralbyrån, Befolkningens utbildningsnivå 2004, 25-64 år.
www.scb.se/statistik

Skärstrand, E., Larsson, J. & Andréasson, S. (2004). *Steg-förSteg En pilotstudie av ett familjeinriktat program för att förebygga problem med alkohol och andra droger hos ungdomar*. Rapport nr 26 i STAD:s rapportserie. www.stad.org

Spoth, R., Redmond, C., & Lepper, H. (1999). Alcohol Initiation Outcomes of Universal Family-Focused Preventive Interventions: One- and Two-Year Follow-Ups of a Controlled Study. *Journal of Studies on Alcohol* (Suppl. 13), 103-111.

Spoth, R., Redmond, C., & Shin, C. (2001). Randomized Trial of Brief Family Interventions for General Populations: Adolescent Substance Use Outcomes 4 Years Following Baseline. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 69:4, 627-642.

STEG-FÖR-STEG, del 1

FÖRÄLDRAR

UNGDOMAR

STEG 1

Kärlek & Gränser

- Förstå problemen med tonåringar
- Balansera kärlek och gränser
- Stödja ungdomars drömmar och mål

Drömmar & Mål

- Små steg för att nå målet
- Framtidskarta med mål för framtiden

Skyddsfaktorer: positiv framtidsorientering, planera och sätta mål, stödjande familjeengagemang.

Riskfaktorer: fordrande/avvisande beteende, dålig kommunikation.

STEG 2

Regler & Relationer

- Förstå hur ungdomar i den här åldern är
- Skapa familjeregler
- Använda "Jag-budskap"

Att uppskatta sina föräldrar

- Förstå föräldrars såväl som ungdomars påfrestningar och stress
- Se saken från föräldrarnas synvinkel
- Uppskatta vad föräldrarna gör för ungdomarna

Skyddsfaktorer: föräldraförväntningar i förhållande till barnets ålder, positiv föräldra-barn påverkan, medkänsla med föräldrarna.

Riskfaktorer: sträng och opassande uppfostran, dålig föräldra-barn relation.

STEG 3

Uppmuntran & Relationer

- Ge beröm för att förstärka gott beteende
- Använda "Poäng-kort"
- Bygga upp en positiv relation

Att hantera Oro & Stress

- Förstå vad som kan orsaka stress
- Känna igen symptomen på stress
- Lära sig stresshantering

Skyddsfaktorer: hantera känslor, familjesammanhållning.

Riskfaktorer: sträng, inkonsekvent eller opassande uppfostran, otydliga regler, aggressivt eller inåtvänt beteende.

STEG 4

Förmåner & Sanktioner

- Behålla sitt lugn
- Ge små arbetsuppgifter
- Ta bort förmåner
- Stora påföljder för stora problem

Att följa Regler & ta Ansvar

- Lära sig att både vuxna och barn har regler och ansvar
- Förstå att det går bättre när man följer reglerna

Skyddsfaktorer: förmåga att reflektera, medkänsla med föräldrarna, familjevärderingar.

Risikfaktorer: dålig föräldrakontroll, sträng, inkonsekvent eller opassande uppfostran, antisocialt beteende hos ungdomarna.

STEG 5

Lyssna & Förstå

- Undvika sträng kritik
- Lyssna på ungdomars känslor
- Möta ungdomars grundläggande behov på ett positivt sätt

Att hantera kompistryck 1

- Förstå att alkohol och droger är hinder i vägen för att uppnå målen
- Lära sig att stå emot kompistryck

Skyddsfaktorer: sammanhållande och stödjande familjemiljö, konsekvent uppfostran, meningsfullt familjeengagemang, förstående familjekommunikation, social förmåga, förmåga att motstå kompistryck.

Risikfaktorer: för släpphänt eller för strängt föräldraskap, familjekonflikter, negativ kamratpåverkan.

STEG 6

Risker & Skydd

- Skydd mot alkohol och droger
- Stödja ungdomarna i skolan
- "Se efter" sina ungdomar

Att hantera kompistryck 2

- Lära sig förstå att alkohol och droger hindrar en att nå sina mål
- Lära sig metod för att hantera kompistryck
- Veta vem som är en god vän

Skyddsfaktorer: positiv föräldra-barn påverkan, tydlig föräldrahållning till tobak, alkohol- och droger, social förmåga, förmåga att motstå kompistryck.

Risikfaktorer: dålig skolprestation, negativ kamratpåverkan.

STEG 7

Föräldrar & Ungdomar tillsammans

- Förstå värdet med "Familjeråd"
- Förstå vikten av att stödja ungdomar i hanteringen av kompistryck

STEG-FÖR-STEG, del 2

FÖRÄLDRAR

UNGDOMAR

STEG 8

Oro/Stress & Gräl

- Olika verktyg för att finna lösningar.
- Identifiera stressituationer och finna sätt att hantera dem.
- Finna sätt att undvika gräl med sina barn.

Mus, Monster & Jag

- Se skillnaden mellan passiva, aggressiva och jag-starka sätt att hantera konflikter.
- Hantera konfliktsituationer.
- Undvika konflikter med föräldrarna.

Skyddsfaktorer: förmåga att hantera känslor, stödjande familjeklimat.

Riskfaktorer: dålig kommunikation, dåliga föräldrarelationer

STEG 9

Olika åsikter - Tala & Lyssna

- Olika verktyg för att lösa problem.
- Träna Tala/Lyssna-tekniken.

Stress & Kompistryck – repetition

- Olika sätt att hantera stress.
- Öva sig att stå emot kompistryck.

Skyddsfaktorer: förmåga att motstå kompistryck, positivt inflytande, stödjande familjeklimat, hantera känslor.

Riskfaktorer: negativ kamratpåverkan, dålig kommunikation.

STEG 10

Ungdomar, Föräldrar & Alkohol 1

- Repetition om kompistryck.
- Diskutera med andra föräldrar kring ungdomar, föräldraroll och alkohol.

Ung, Full & Ovan

- Orientering om ANT ur olika perspektiv.
- Lära sig om risker med alkohol, narkotika och tobak.
- Ta ställning till olika alkoholrelaterade situationer.

Skyddsfaktorer: tydlig föräldrahållning till tobak, alkohol- och droger.

Riskfaktorer: otydliga regler.

STEG 11

Ungdomar, Föräldrar & Alkohol 2

- Få en bättre kännedom om alkoholvänorna bland egna och andras barn.
- Få kunskaper om rökningens betydelse för alkohol- och narkotikaanvändning.
- Diskutera vidare med andra föräldrar om ungdomar, föräldraroll och alkohol.

ANT & Media

- Ungdomaran ska studera och redovisa vad pressen skriver om alkohol, narkotika och tobak.

Skyddsfaktorer: tydlig föräldrahållning till tobak, alkohol- och droger.

Riskfaktorer: otydliga regler.

STEG 12

Föräldrar & Ungdomar tillsammans

- Diskutera kring gemensamma familjeregler.
- Gemensamt kunna utveckla familjens styrka.
- Gemensamt fördjupa diskussionen kring alkohol, ungdomar och föräldrarollen.

Förteckning över tidigare utgivna rapporter från STAD-projektet

Rapport 1

Rehnman Charlotta, Lindewald Birgitta, Andréasson Sven. En stor stark tack! En studie av legitimationskontroll på restauranger under våren och hösten 1996. STAD-projektet 1996.

Rapport 2

Rehnman Charlotta, Lindewald Birgitta, Andréasson Sven. Servering av alkohol till berusade på Stockholms restauranger. En studie av överservering på restauranger i Stockholm december 1996 - februari 1997. STAD-projektet 1997.

Rapport 3

Wallin Eva, Rehnman Charlotta, Larsson Jörgen. Vad tycker ungdomar om Vägska? En fokusgruppsintervjustudie med högstadieelever om ett alkohol- och drogmaterial för skolan. STAD-projektet 1997.

Rapport 4

Lönnqvist Unda, Rehnman Charlotta, Larsson Jörgen, Wallin Eva, Andréasson Sven. Några folköl är väl inte så farligt.... En studie av legitimationskontroll vid inköpsförsök i livsmedelsaffärer i Stockholm under januari 1998. STAD-projektet 1998.

Rapport 5

Wallin Eva, Rehnman Charlotta. Vykort till tonårsföräldrar. Metod för alkoholförebyggande arbete? STAD-projektet 1998.

Rapport 6

Wallin Eva, Rehnman Charlotta. Konflikter i tonårsfamiljer. En målgruppsanalys med tonårsföräldrar och tonåringar. STAD-projektet 1998.

Rapport 7

Rehnman Charlotta, Wallin Eva, Andréasson Sven. En stor stark II. En studie av legitimationskontroll på restauranger i Stockholm höst/vinter 1998-99. STAD-projektet 1999.

Rapport 8

Wallin Eva, Hjalmarsson Kerstin, Brenemark Thomas, Danielsson Johan. Attityder och uppfattningar om narkotikasituationen på restauranger i Stockholms city. En intervjustudie med dörrvakter, restaurangpersonal och polis. STAD-projektet 1999.

Rapport 9

Wallin Eva, Hjalmarsson Kerstin, Lindewald Birgitta. Serveringsrutiner och policyfrågor. En fokusgruppsintervjustudie med restaurang personal. STADprojektet, 1999.

Rapport 10

Hägglund Elisabet. Idéer om lokala förebyggande insatser mot ungdomsmissbruk i Kista. En intervjuundersökning bland personer verksamma i området. STAD-projektet 2000.

Rapport 11

Rehnman Charlotta, Larsson Jörgen. Folkölskampanjen i Vasastan. En intervention riktad till livsmedelshandlare och föräldrar med syfte att begränsa tillgängligheten till folköl för ungdomar. STAD-projektet 2000.

Rapport 12

Rehnman Charlotta, Jörgen Larsson. Unga vuxna – dricker mest, langar mest. En fokusgruppsintervjustudie med unga vuxna i åldern 18-25 år. STAD-projektet 2000.

Rapport 13

Wallin Eva. Fem års samverkan – möjligheter och hinder. En intervjustudie med nyckelpersoner från myndigheter och restaurangbransch i Stockholm. STAD-projektet 2001.

Rapport 14

Gripenberg Johanna, Wallin Eva. För full för en öl. En uppföljande studie av servering till berusade gäster på Stockholms restauranger. STAD-projektet 2001.

Rapport 15

Wallin Eva. Befolkningens attityder till alkoholservering på restauranger. STAD-projektet 2001.

Rapport 16

Wallin Eva. En stor stark III. En studie av ungdomars möjligheter att bli serverade starköl på restauranger i Stockholm våren 2001. STAD-projektet 2001.

Rapport 17

Ahnquist Johanna. Hur lätt är det för ungdomar i Åkersberga att få tag i alkohol? STAD-projektet 2001.

Rapport 18

Graffman Katarina, Andréasson Sven. Alkoholprevention i primärvården: En studie om patienters alkoholvanor och inställning till frågor om levnadsvanor i en Stockholmsförort. STAD-projektet 2002.

Rapport 19

Graffman Katarina, Andréasson Sven. Alkoholprevention i primärvården: En studie om patienters alkoholvanor och inställning till frågor om levnadsvanor i Jämtland. STAD-projektet 2002.

Rapport 20

Gripenberg Johanna. Droger på krogen. En kartläggning av narkotikasituationen på Stockholms krogar. STAD-projektet 2002.

Rapport 21

Wallin Eva, Gripenberg Johanna. Dags att gå hem? En uppföljande studie av servering till berusade kroggäster i Stockholm, 2001. STAD-projektet 2002.

Rapport 22

Gripenberg Johanna. Partydroger på Stockholms krogar. En djupintervjustudie med polis, krögare och ordningsvakter. STAD-projektet 2002.

Rapport 23

Sjölund Torbjörn. Förändringar i alkoholrelaterade frågor bland elever som deltagit i kursen *Prime for Life*. STAD-projektet, 2002.

Rapport 24

Wallin Eva. Åldersgränskampanj i Stockholms kommun april 2003. En studie av effekter på alkoholserving på krogen till ungdomar i Skärholmens polisdistrikt. STAD-projektet, 2003.

Rapport 25

Sjölund Torbjörn, Andréasson Sven. *PRIME For Life*, rapport II. Uppföljning av gymnasieelevers och värnpliktigas alkoholvanor fem månader efter genomgången kurs. STAD-projektet, 2004.

Rapport 26

Skärstrand Eva, Andréasson Sven. Steg-för-Steg: En pilotstudie av ett familjeinriktat program för att förebygga problem med alkohol och andra droger hos ungdomar. STAD-projektet, 2004.

Rapport 27

Wallin Eva. En stor stark IV. I vilken utsträckning nekar krogpersonal alkoholserving till minderåriga i Stockholm? En uppföljande studie 2004. STAD-projektet, 2004.

Rapporten kan beställas av:

STAD

Crafoords väg 6

113 24 STOCKHOLM

Tel: 08-737 51 50, Fax: 08-737 51 07

Hemsida: www.stad.org